

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на
ЯСЕН ВИКТОРОВ ВАНЕВ

на тема:

ВЕНЕЦИЯ, ВИЗАНТИЯ И ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ ПРЕЗ XV В. – КОНФЛИКТИ, ДИПЛОМАЦИЯ, ТЪРГОВИЯ И КУЛТУРНИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“,
Професионално направление 2.2. История и археология,

научна специалност: Средновековна обща история

Автор на рецензията: доц. д-р Снежанка Ракова-Маринкьова,
Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград
Правно-исторически факултет, Катедра „История“

Докторант Ясен Ванев завърши обучението си в докторантска програма „Средновековна обща история“ към ЮЗУ „Неофит Рилски“. Дисертационният му труд е обсъден на заседание на катедра „История“, проведено на 10.03.2021 г. Докторантът се представя пред Научно жури, назначено със заповед № 872/ 22.03.2021 г. на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“ за защита на дисертация за присъждане на ОНС „доктор“. Във връзка с предходната му подготовка трябва да се отбележи, че е завършил Магистърска програма по „Сравнителна история“ към Централноевропейския университет в Будапеща. По време на докторантурата той имаше специализация по програма Еразмус в Македонския университет в Солун, Гърция, както и участия с доклади на два големи международни научни форума – Конгреса по османска икономическа и социална история през 2017 г. в София и Балканистичния конгрес в Букурещ през 2019 г. Във връзка с докладите на тези конгреси, както и с участието му в докторантския семинар към катедра „История“ са и неговите публикации, представени за защитата (четири статии, една рецензия и един отзив). Докторантът е изпълнил минималните национални изисквания по ЗРАСБ, както и по регламента на Вътрешните правила в ЮЗУ. Процедурата по защита на дисертацията е спазена според установените правила. Представената от Ясен Ванев дисертация е оригинален авторски труд, а авторефератът представя адекватно работата му, обосновава ясно структурата, изводите и приносите на изследването.

Актуалност на изследването.

Избраният хронологически период за изследването обхваща Петнадесетият век като ключов за Средновековието на Балканите, тъй като тогава се противопоставят или пък действат успоредно множество исторически процеси: изчезват и се появяват империи, проявяват се икономически, културни и политически феномени, засягащи включително и общоевропейската история. Темата на дисертацията на Ясен Ванев влиза в обхвата на три

големи исторически дисциплини: византология, османистика и обща медиевистика. На свой ред присъстващите в заглавието „дипломация, търговия и културни взаимодействия“ са отделни и специфични полета на изследване, за които има не само извънредно голяма литература на различни езици, но и изследвания, които са се превърнали вече в класически (напр. тези на Фернан Бродел, Колин Имбър, Халил Иналджък и пр.). Това прави задачата на докторанта много трудна и предизвикателствата пред него – големи. От друга страна – в българската историография изследванията за ролята на Венеция на Балканите все още са твърде малобройни; на пръсти се броят авторите, които имат публикации по подобни теми и по-специално такива с фокус върху XV век като цяло, като сред тях са младият ни колега Н. Дюлгеров и авторът на настоящата рецензия. В този смисъл дисертацията, представена от Ясен Ванев е една стъпка в това все още ново направление.

Сруктура на дисертацията, методи на изследване и изводи.

Текстът, който докторант Ванев представя, е с обем 211 стр. Съдържа увод, три глави, 7 приложения, 8 карти и илюстрации, както и библиография. Неголемият обем може да се обясни най-вероятно с избрания от автора специфичен аналитичен подход, който същевременно се съчетава с избрания от него начин на кратко, ясно и обобщаващо представяне на проблемите.

Въведението (с.4-25) е изчерпателно. В него са включени необходимите пояснения по избраната тема за дисертацията и структурирането на изследването; има и съответните раздели за актуалност и цел, поставени са задачи и са обяснени методите, чрез които ще се подходи към решаването на проблемите. Като своя задача докторантът вижда „изследването на тристранните отношения между Венеция, Византия и Османската империя през XV век, изразени посредством договорите между тях ... през призмата на венецианската политика и дипломация“ и в допълнение към това се предвижда и изследването „на византийското културно наследство във Венеция“ (с.4-5). Много добре и в ясен и изчистен стил е представена методологията на работа, съобразно с отделните елементи от структурата на изследването и са добавени няколко страници, назовани „Пояснения и обосновка на термините в заглавието“ (с. 7-8). В предварително зададените изследователски цели е подчертано, че ще се направи опит „да се изясни до каква степен външно-политическите и търговски процеси между Венеция и Византия са сходни с тези между Серенисимата и Османската империя“ (с. 9) и още тук може да се отбележи, че тази авторова задача е изпълнена. Всъщност като цяло уводните страници представляват в една много добра светлина уменията за работа на докторанта.

Структурата на дисертацията е обоснована много убедително и е надлежно обяснена, като е защитена авторската идея да бъде включена и специална (трета) глава, която да е в противовес на първите две, занимаващи се с търговските, политически и дипломатически аспекти на взаимоотношенията между трите субекта – Венеция, Византия и османците, където да бъде проследена и приемствеността в сферата на културата – т.е. как Венеция „спомага за продължаването на византийската културна традиция“ (цит. от с.11). И още, в

уводната част е обосновано, че в дисертацията основен обект ще е Венеция и съответно венецианските извори ще са важните за изследването. Във връзка с представянето на изворовата база, може да се отбележи следното: безусловно Архивът на Венеция е сред най-важните източници на документи за тази епоха, тъй като там са запазени оригинали и копия на дарствените грамоти на различните владетели за привилегии на венецианските търговци. Някои от документите, които са използвани в дисертацията, са включени в посочени от докторанта издания (съвременни и по-стари), а трябва да се добави и това, че Архивът вече е отворен за дигитален достъп. Впрочем тук ще отбележа една неточност – в бележка под линия на с. 13 е посочен сайт, който не е официалния сайт на венецианския държавен архив. Споменатите от Ясен Ванев други венециански писмени извори включват исторически съчинения, наръчници за търговия, дневници и пр. Освен собствено венецианските източници, авторът подчертава важноста и на византийските писмени свидетелства за епохата, посочвайки като основни съчиненията на четирима късновизантийски втори – Халкокондил, Дука, Сфранцес и Критовул, на чийто разказ ще се позовава многократно на следващите страници. Тук е направена и уговорката, че историческите съчинения на османските автори ще останат извън полето на авторския интерес. Прегледът на историографията е обстоен, направен е опит да се систематизират в тематични раздели изследванията, посветени на Венеция, на византийската история от XV в. и на османското нашествие на Балканите. Трябва да се отбележи, че всъщност в изследването по-нататък са използвани най-важните и основополагащи трудове върху икономическата история и търговията на Венеция, върху дипломатическите практики в Късна Византия и т.н. Впрочем някои от заглавията посочени в съответните параграфи на **Въведението**, като „Историята“ на Пиетро Бембо и „Дневниците“ на Марино Санудо не са използвани по-нататък в изследването. По същия начин – в обстойния иначе анализ на историографията, са изброени множество заглавия, които не са споменавани повече в изложението и вероятно поради това – не са и включени в библиографията. По този начин библиографската част накрая на дисертацията се оказва непълна (напр. на автори като Фр. Тирие, Н. Йорга, Е. Крузе-Паван, М. П. Педани или многотомната „История на Венеция“).

Първа глава („Отношенията между Византия и италианските таласократии преди петнадесетото столетие“, с. 26-42) разглежда, предимно по историографски източници, началото на взаимните контакти на Венеция с Византия и появата на първите грамоти за търговски привилегии, които морската република получава от императорите, вкл. и много важния хрисовул на Алексий I Комнин от 1081 г. В нарочен (втори) параграф са проследени и отношенията на вечните съперници – Венеция и Генуа, както помежду им, така и спрямо ромейските владетели. Изложението обхваща по-нататък важните исторически периоди, маркирани от Четвъртия кръстоносен поход, съществуването на Латинската империя и възстановяването на Византия след 1261 г. Тук трябва да се обърне внимание, че на места докторантът следва твърде отблизо наблюденията на авторите, които използва (вж. на с. 36-37 и съотв. цитираният откъс от изследването на Христо Матанов).

Централна за изследването е *Втората глава* – „Венеция между Константинопол и Истанбул (XV в.)“ (с. 43-139). Тук намират място основните теми, които са подложени на анализ – политика, дипломация и търговия, като и в трите изброени са въвлечени като страни Венеция и Византия на първо място, и след това – Венеция и Османската империя. Намерено е удачното преплитане на отделните сюжети като последователно са въведени параграфи и подпараграфи, които следват хронологията на събитията, но и търсят отговори на поставените изследвателски въпроси. В началото е параграфът за „*Ранната османска експанзия и венецианската „двойна дипломация“*“, където се проследява появата и възходящото развитие на Османската държава и първите ѝ стъпки на Балканите. Тук може да се отпрати забележка за прекомерното цитиране на големи пасажии от византийските историци от XV в., което би могло да се замени с анализ на текстовете им или авторски коментар (напр. на с. 44-46 има дълъг цитат от Лаоник Халкокондил, и на с. 48-5 – от „Историята“ на Дука). Политическата история и изложението върху етапите на разширение на държавата на Осман се редуват с представяне на действията на венецианската дипломация и пратеничествата, които пътуват между Венеция, Константинопол и двора на османците в европейската им столица Адрианопол. Следвайки хронологията на събитията, Ясен Ванев въвежда отделен параграф за времето на османските междуособици в началото на XV в., както и отделя специално внимание на антиосмански кръстоносен поход от 1444 г. и особено на знаковото събитие от 1453 – превземането на Константинопол от султан Мехмед II (впрочем и тук отново срещат многобройни и многословни цитати от византийските автори – вж. с. 74-90). Параграфът за „*Договорите на Венеция с Мехмед II и Йоан VIII*“ е ключова част от дисертацията и представя същината на изследването. Тук са проследени детайлно структурата и съдържанието на документите, които султанът-Завоевател и един от последните императори – Йоан VIII Палеолог, издават в полза на Венеция съответно през 1446 и 1448 г. На места е необходимо не толкова близо да се следват публикациите на научния ръководител, а по-скоро да се премине към самостоятелни заключения (вж. с. 115 сл.). Ясен Ванев пристъпва към анализ на дипломатическия формуляр на грамотите, като се опира на важните и изследвания на Валери Стоянов и на Ханс Тойнисен за османската дипломатика. Трябва да отбележим и неговия успешен опит да тълкува, сравнява и изследва изворите, както и да преведе части от оригиналните документи, които са на средногръцки език или в превод на италиански (т.е. на венецианския диалект оттогава). По-нататък последователно са разгледани двустранните венецианско-османски споразумения и договори за времето след 1453 г. Заключителният параграф е тематичен: отнася се конкретно до венецианската търговия в Източното Средиземноморие – видовете търгувани стоки; мрежата от важните за венецианците острови и пристанища; фигурата и прерогативите на баилото – представителят на венецианската колония в Константинопол. Важните елементи от анализа на икономическите връзки на Венеция и „двете империи“ включват изложение за търговската дейност на венецианците. Забележката ми към тази част е, че в някои случаи, когато са използвани цитати от извори, не е посочен преводът от оригинала, а цитираните източници не се откриват в библиографията (вж. напр. на с.136-137). Заключението повтаря заявеното в началото предположение, че има

приемственост в начина, по който османските владетели установяват регулацията в търговските си връзки с Венеция. Тук авторът изтъква „сходния модел, по който се оформят договорите ...“, както и продължаващото и след 1453 г. присъствие на баилото в столицата на Босфора.

Глава трета „Византийското културно влияние във Венеция и културни взаимодействия“ (с. 140-170), има за цел да покаже, че Венеция заема изключително важно място в пренасянето на ръкописи, образци на изкуството и идеи от Византия на Запад, като чрез това „пренасяне“ ги запазва и предава като културно наследство. Това е направено чрез серия от малки „биографични очерци“ за знакови фигури от византийския интелектуален елит, които имат досег с Венеция – пребивавали са там, преминавали са през нея на път прочутия църковен събор във Ферара-Флоренция 1437-1439 г., или са останали в османския Истанбул (кардинал Висарион, Георги Гемист Плитон, Генадий Схоларий). В тази част е намерено място за да се опише накратко и появата на книгопечатането във Венеция – т.е. дейността на знаменития издател и печатар Алдо Мануцио, който започва още преди края на XV в. да използва гръцки шрифт, и да издава произведенията на гръцки автори. Специален дял от изложението е посветен и на „религиозните и философски дискурси“ – като се има предвид идеята на папата-хуманист Пий II за кръстоносен поход в десетилетието след падането на Константинопол. Заключението към тази част отново подчертава важността на Венеция като връзка „между византийския и пост-византийския свят със Запада“.

В общото **Заключение** (с.171-178) основателно се защитава употребата на понятието „приемственост“, което отразява най-точно последователността и преплитането на традициите в дипломатията, политиката и търговските връзки в тристранните венецианско-византийско-османски отношения. Тук отново авторът се придържа към своя аналитичен стил, към своята склонност да предлага общ поглед към процеси, тенденции, събития и личности. Изведени са важни изводи за „континуитета“ на венецианската политика спрямо господарите на Града на Босфора; за важността на търговските интереси на Серенисимата, които през Средновековието непрекъснато са стоели на първо място; и най-сетне за Венеция като културен и хуманистичен център от най-висш европейски ранг.

Приложенията (с. 180-191) включват образци на текстовете на грамотите за привилегии и няколко илюстрации: хрисовул на император Йоан VIII от 1448 г. (в оригинал и превод на докторанта); първият договор на Мехмед II с Венеция от 1446 г. – текст на гръцки и италиански език, и в частичен превод на български; ахд-наме на Мехмед II от 1479 г., както и първия по хронология договор между Византия, Венеция и османците от 1403 г. Препоръката ми е към по-добра подредба на тези документи и уеднаквяването на библиографските данни за тях, тъй като това не е отразено в увода.

Препоръки.

В хода на изложението дотук направих някои забележки, които по-скоро се отнасят до техническото оформление. Както вече беше отбелязано в началото, „Библиографията“ към дисертацията подлежи на допълване и подреждане, тъй като липсват някои от споменатите в „Историографския преглед“ заглавия; липсват някои от цитираните в текста изследвания, а има и погрешно цитирани издания в самото изложение. Основната ми препоръка към автора е, че освен изключително обработения стил на изказа, освен аналитичния поглед и много добрия подход към обобщения и извеждане на изводи, би могъл да обърне и повече внимание на по-детайлен и чисто историческия анализ на самите текстове, които вече добре познава. Спорадичните грешки и забелязаните неточности не омаловажават работата на докторанта. Трябва да се отбележи, че уменията му за аналитично, кратко и ясно представяне на процесите са много добри. Уменията да се извеждат обобщения и да се следва логиката на предварително поставените въпроси – също заслужават да бъдат отбелязани.

Заклучение.

Въз основа на изложеното дотук, смятам че дисертационният труд на Ясен Ванев отговаря на всички законови изисквания за защита, което ми дава основание да гласувам положително за присъждането на докторанта на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, Професионално направление 2.2. История и археология, научна специалност: Средновековна обща история.

София, 9.05.2021 г.

Рецензент:

/доц.д-р Снежанка Ракова/